

Ramon Amigó Anglès

P

POSEM-NOS A RECOLLIR NOMS, ordenadament?

Si algú pregunta què cal per a confeccionar un bon repertori d'onomàstica d'un sector de territori, la resposta a donar-li és senzilla. Tres coses basten: sentir afecte o atracció per la zona que es vol investigar, tenir un cert coneixement de la llengua i una mica de paciència combinada amb una certa dosi de tenacitat. Serà bo afegir que, ja abans de posar-se a la feina, el recollidor ha de renunciar a fer de filòleg, o d'etimòleg, per evitar de caure en una carrera de possibles despropòsits. Aquesta mena d'exercicis corresponen a un altre nivell de coneixements i fins i tot en aquest altre nivell no sempre els savis corresponents poden estar segurs d'haver dit l'última paraula.

S'ha de començar per establir els límits del territori a explorar. La majoria de vegades s'opta per un terme municipal, però també hi ha exemples d'activitat recollidora d'onomàstica circumscrita a un terme parroquial; el territori del municipi pot no coincidir amb el de la parròquia; com passa a Vilallonga de Ter, amb dues parròquies dintre el mateix municipi, la de Vilallonga i la de Tregurà. I també hi ha exemples d'aquesta activitat encaminada a un antic terme que, modernament, ha estat agregat a un de veí; és el cas de Cornudella de Montsant, que ha donat per a tres reculls: el terme antic de Cornudella, el d'Albarca i el de Siurana.

Als efectes d'una facilitat d'accés a les persones que podran informar, seria ideal que el treball l'emprengués un fill del mateix terme, o algú que en descendís i hi tingués parents. Perquè la gent explica més coses amb naturalitat si té plena confiança en qui li planteja les preguntes. La primera cosa a fer és sortir a passejar pel terme amb un pagès d'una mica d'edat, que no s'hagi mogut gaire d'aquell indret, que no hagi estat donat a lectures que l'haurien pogut influir, que tingui bona memòria, i anar-li preguntant el nom

de totes les coses que es vegin, un mas, un camí, una barraca, un barranc, (que, dit sigui de passada, va canviant de nom al llarg del seu recorregut), un bosc, una font; però també, i sobretot, d'unes coses que no es veuen, com les partides de terra. Qualsevol territori és ple de noms de partides de terra, generalment petits fragments amb uns límits precisos, que no cal esforçar-se a concretar, perquè allò que interessa és el nom –i no l'extensió– de cada fragment. S'han d'anotar tots els noms que surtin al llarg de la conversa, i se'ls ha d'anotar tal com els digui aquella persona del país, menjant-se lletres si se'n menja (munsàn, per Montsant; la fita la crèu, per la fita de la Creu), afegint-n'hi si n'hi afegeix (freiginàl, per freginal; parats, per prats), canviant-ne si en canvia (Margalet, per Margalef; abaltré, per esbarzer). Observant si les vocals tòniques sonen obertes o tancades (séc o sèc, primavéra o primavèra, còrb o còrb, móra o mòra); i si les essos són sordes o sonores: plàssito, bazíli. Posant-hi article, si n'hi posa, o evitant-lo, si no el diu. La gent del país no titubeja mai; si es tracta de Comallonga, per exemple, mai no dirà vaig a la coma Llonga, sinó vaig a Comallonga. El nom de les partides és important perquè alguna vegada en aquests noms es conserven paraules arcaïques, altrament desconegudes; però també perquè aquests noms de partides repercuteixen en els d'una colla d'altres elements del paisatge.

Com que una sola persona no coneix bé tot un terme, sinó que cadascú coneix el sector en el qual ha treballat la terra durant anys, caldrà tirar mà de tantes com en calguin fins que sembli que s'ha ben repassat tot el territori.

A la vila, s'ha d'anotar tot el que tingui nom: carrers, places (fins i tot els noms que s'han posat perquè servissin de publicitat política, tant si es mantenen com si han desa-

paregut), i el nom de les cases. Als pobles, la majoria de cases tenen un nom, que sovint és un renom, antic o modern. Hi ha renoms que la gent està contenta de dur: el Xiquet, el Pocall, el Tomaqueres, i tants altres; però també es troba gent que s'ofèn si sent el seu renom. Serà una mesura de prudència no escriure el cognom de la persona a qui correspon un renom, tret del cas que renom i cognom figurin en un document.

Els interrogatoris són urgents, perquè quan es moren –i això pot passar en qualsevol moment– vellets que saben noms que només recorden ells, ja no hi ha manera d'evitar que s'hagin de donar per perduts. La inspecció de documents no té tanta urgència, però també s'ha d'anar fent, i a vegades és més productiva que no pas la consulta oral. Cal saber on es troben els documents. N'hi pot haver a la casa de la vila, als arxius comarcals, a l'Arxiu Històric (abans provincial), o a la rectoria, o a l'arxiu del bisbat, o –més rarament, però sense que se n'hagi d'excloure la possibilitat– a la calaixera d'una casa particular. La major riquesa en noms de lloc la contenen els manuals notariais i els documents fiscals, com són capbreus i llibres que es poden presentar sota diverses denominacions, com dels béns, de les vâlues, llevadors de censos i, més modernament, del cadastre, «apeos», «amillaramientos». Tots aquests papers també donen noms de persona, algunes vegades amb renoms, i es troben més antropònims en els fogatges i els padrons, i les llibretes del compliment pasqual, si es té la sort de localitzar-ne. Amb els testaments no cal entretenir-s'hi gaire perquè, com que no s'hi descriuen hisendes, no aporten gaire cosa.

Es pot presentar una certa dificultat a l'hora de llegir alguns d'aquests papers vells a causa de la cal·ligrafia de cada època. Però no és un obstacle insuperable. Un xicot amb el qual vam fer un treball en col·laboració, pagès, que va tornar al seu tros quan va haver acabat el batxillerat, al cap de molts anys es va enfrontar amb una colla de manuals del segle XV cap ací, i se'n va sortir satisfactoriament. És, doncs, una qüestió d'entusiasme i de bona voluntat.

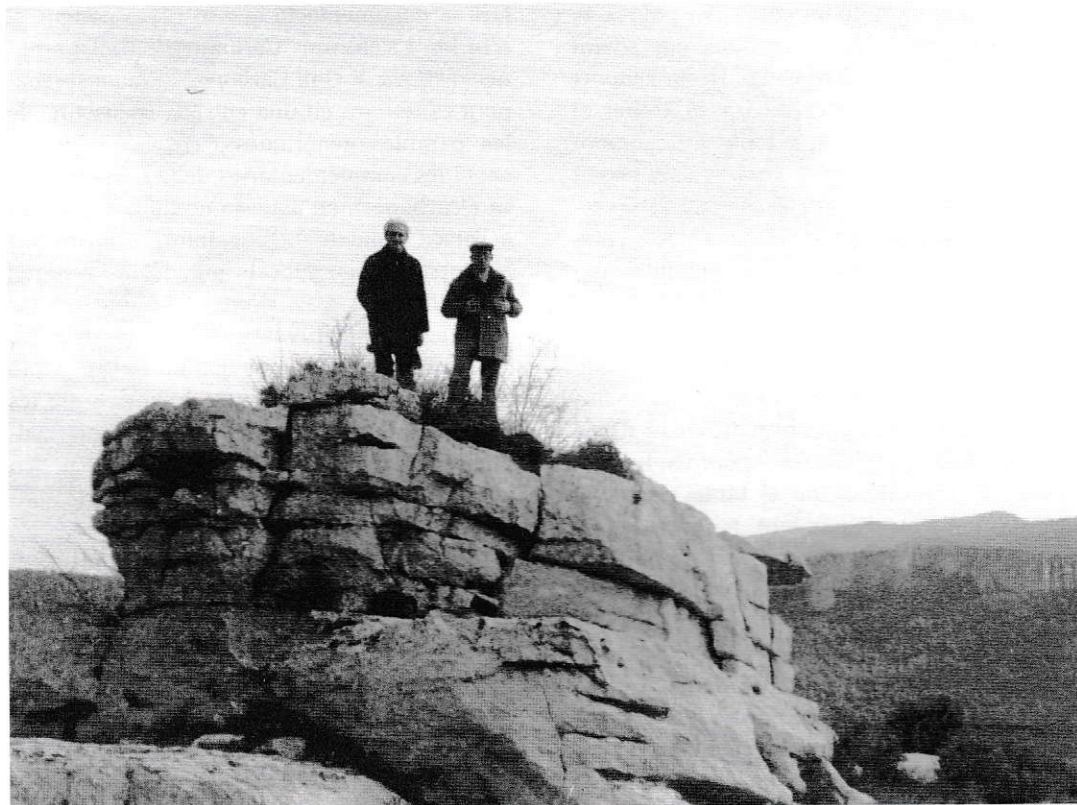
Convé organitzar el material que es va recollint com si fos un diccionari, per ordre alfabètic, posant al darrere l'article, si n'hi ha. Aquesta organització pot plantejar algun dubte quan el nom és format per diverses paraules. Però la solució és senzilla. L'entrada principal es fa per la primera paraula de la part específica del sintagma, es dona entrada a les altres paraules i se les reporta a l'entrada principal. Vet aquí un exemple: la cova del Gall Carboner s'entrarà per "Gall Carboner, la cova del", com entrada principal, i ací s'explicarà tot el que s'hagi d'explicar, i s'hi apor-

tarà la documentació que hi correspongui, si n'hi ha; i s'entrarà "Carboner. V. Gall Carboner" i "Cova. V. Gall Carboner". D'aquesta manera es reunirà en una entrada cadascuna de les paraules genèriques ("cova", en aquest cas) i les complementàries de la part específica ("carboner", en aquesta ocasió), i es tindrà a l'abast ràpidament una informació de tots els topònims començats per aquell genèric: barranc, camí, mas, riera, etc., i de totes les paraules complementàries dels específics. No hi haurà, però, els noms que no s'iniciïn amb un genèric, com són generalment els de les partides de terra, els de les cases, i potser algun altre; la solució és donar-ne una llista, en apèndix. Aquest sistema és el millor per a facilitar la consulta del treball.

Si alguna vegada, seguint aquest procediment, sembla que es poden disseminar d'una manera inconvenient diversos sintagmes centrats per un nom que revesteix una importància local, tampoc no es podrà recriminar que les entrades principals es facin totes per aquell nom important. Posem per cas Fort, que genera cal Fort, i l'era, la font, l'hortal, el mas, el molí del (o d'en) Fort, i també el barranc dels Costers del Fort, i la font dels Costers del Fort. No hi farà res que aquests dos últims també rebin entrada principal per Fort en lloc de rebre-la per Costers.

He parlat d'una mica de paciència perquè un inventari de noms de lloc i de persona d'un sector de territori, en les dues direccions desitjables, sincrònica i diacrònica, no es pot pretendre de fer-lo en un tancar i obrir d'ulls. Com deu passar en la majoria de les investigacions, no se sap mai quan s'ha arribat al final. I no és gens dolent de pensar que encara no s'hi és, i de pensar així fins i tot quan l'arreplec ja comença a tenir una mica de gruix. Amb referència al terme de Constantí, per exemple, es va saber massa tard, quan el recull ja s'havia publicat, que una partida de terra de Centcelles es coneixia pel pou de la Boira, a la vora del camí de Montblanc i del rec del Molí de l'Horta, segons una escriptura de l'any 1837. O que Nacra, aplicat aparentment com un adjectiu a figuera, semblava un adjectiu perquè s'havia perdut el nexa d'unió, «del» o «d'en», que enllaçava les dues paraules: la figuera d'en (o del) Nacra, un nexa d'unió que es va veure en un document que no s'havia fet present abans de publicar-se el recull de Siurana de Prades, i que deixava clar que Nacra era un renom.

Quan es fa un recull d'onomàstica, van sortint paraules conegudes, particularment les que constitueixen la part genèrica dels noms formats per més d'una: barranc, camí, carrer, coma, plaça, rasa, riera, i un llarg repertori de noms corrents. Però de tant en tant, apareix alguna paraula que no s'està

Ramon Amigó i Albert Manent als paranys del Pere Jeroni a la Gritella (terme de Siurana)

acostumat a sentir. Això passa sobretot en els noms de les partides de terra, que són aquells que conserven millor paraules que vénen de la foscor de temps arcaics. I també pot passar que la paraula moderna sigui una deformació d'una altra de més antiga. És el cas de la «la Salsera» que va escriure un funcionari del 1752 per designar un lloc de Torroja del Priorat que documents anteriors anoten com l'Alsera; al segle XVIII, ja s'havia perdut la noció del significat d'Alsera, equivalent a 'alzinar', i, en canvi, era clar el de «Salsera», 'un recipient per a posar-hi salsa'. A Prades, «Montibidell», o «Montibideu», o «Montabudell», no se sabia que procedeix d'un *Montagudell* si no fos per papers antics que contenen un *Montis Agudelli* i *Monte Acutello* del segle XII. És un cas semblant al «Punxegut» d'Almóster que, des del segle XV i fins al final del XVIII, és anotat com *el Puig Agut*. A Vilanova d'Escornalbou, «les Buidegasses» quedaria una expressió inescrutable si uns papers del segle XVII no aclarissin que procedeix de *Puigdegarses*. I qui diria que la font «de l'Ensonyera», de Penarroja, al Matarranya, ve de *Na Sunyera*, la muller d'En Sunyer?

La gent volem que les paraules que diem tinguin un sentit immediat i actual. Com que *Cros*, que equivalia a 'forat d'una mina', ara ja no vol dir res, s'ha passat a «Clos» 'tancat', que vol dir alguna cosa encara que, com s'observa a Cornudella, no hi hagi cap senyal d'haver-s'hi tancat mai res i, en canvi, hi hagi residus d'una explotació extractiva, segurament multicentenària, i potser també

abandonada des de fa segles. Un altre exemple freqüent és *el Domenge* 'propietat del senyor', convertit a «Diumenge», que la gent interpreta que són terres que s'anaven a conrear aquell dia de la setmana. I «Cul de Llop» és més fàcil d'entendre (encara que aplicat a una terra no vulgui dir res) que no pas *cuil*, procedent del llatí *cubile*, que vol dir 'jaç' o 'cau' del Llop. La llista es podria allargar; però, per donar una idea d'aquesta mena de trencacolls, ja n'hi ha prou.

Això són cogitacions posteriors a la recollida dels noms. Quan se'ls recull, s'han d'anotar estrictament tal com els diuen, o sigui Clos, i Diumenge, etc., i Cul, que és tal com ho havien dit i escrit, i no encaparrar-se a fer interpretacions. La finalitat d'un recull és oferir als més entesos uns materials de primera mà i de confiança.

Ho reblarem amb una altra desfiguració observada pel bon amic Ferran Jové: l'estany Gelat, de Mont-roig del Camp, procedeix d'una deformació moderna de l'antic estany Salat; els funcionaris estrangers, per ací castellans, més amunt francesos, han fet molt de mal als nostres noms escrits, i no sempre amb bona fe sinó amb ganes —encara que sembli que no pugui ser— d'adulterar la llengua, després que uns altres de llur mateixa nissaga, però aquells amb unes armes diferents —de tall o de foc—, haguessin destruït el país i fet acovardir la seva gent.

RAMON AMIGÓ ANGLÈS